

Література:

1. Курносков Ю. В., Конотопов П. Ю. Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы М.: Русаки, 2004. — 472 с. Режим доступа: https://www.rulit.me/books/analitika-metodologiya-tehnologiya-i-organizaciya-informacionno-analiticheskoy-raboty-read-264173-23.html#section_8
2. Matokhniuk L., Gunko A., Demyanyuk K. Застосування інформаційних технологій при проведенні занять з навчальної дисципліни «Основ природничих та технічних знань» *Conceptual bases and trends for development of social-economic processes*. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. p. 281-291. Режим доступа: http://test.wszia.opole.pl/wp-content/uploads/2020/03/Monograf-032020_WEB-Book-1.pdf
3. Матохнюк Л.О. Психолого-педагогічні засади дослідження інформаційної компетентності особистості : монографія – Вінниця: ТОВ «Віндрук», 2018. – 241 с.
4. Матохнюк Л.О., Підгайчук С.Я., Негай Г.А., Машовець Н.С., Яворська Н.М. «Реалії освіти під час пандемії COVID 19: організація викладання дисциплін студентам інженерних та архітектурних спеціальностей» *Virtus: Scientific Journal / Editor-inChief M.A. Zhurba* – June # 45, 2020. – 277 p. p.97 Режим доступа: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal45.pdf>

3.8. Pedagogical excellence and pedagogical creativity as indicators of a teacher's professional success

Педагогічна майстерність та педагогічна творчість як показники професійної успішності вчителя

Питання педагогічної майстерності є предметом досліджень багатьох наукових праць. Різні аспекти педагогічної майстерності розкриті у працях А. Астахова, Н. Базилевич, Т. Дмитренко, Ф. Гоноболіна, В. Загвязінського, І. Зязюна, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Лавріненка, В. Лугового, А. Макаренка, Л. Рувинського, В. Семиченко, В. Серікова, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, Н. Тарасевич, Г. Хозяїнова, О. Щербакова та ін.

О. Лавріненко, аналізуючи історичні витоки педагогічної майстерності підкреслює: «Історичний підхід до сутності та змісту педагогічної майстерності в системі підготовки вчительських кадрів дає можливість дослідити шляхи її оновлення та творчого впровадження в практику сучасних вищих закладів освіти. Ретроспективний, логіко-системний аналіз теорії і практики освітнього

поступу уможлиблює забезпечення науково обґрунтованого прогнозування його розвитку в навчально-виховному процесі вітчизняних ВНЗ, які стали на шлях багаторівневої системи підготовки педагогічних кадрів, інтегруючись у світові та європейські освітні системи» [11, с. 8].

Теоретико-методологічний та історіографічний аналіз розвитку ідей педагогічної майстерності зроблено у дисертаційному дослідженні Л. Мільто [11]. Автор робить висновки, що педагогічна майстерність розглядається, як соціокультурний, культурно-історичний феномен, зумовлений викликами суспільства відповідно до актуальних соціальних пріоритетів; як педагогічний феномен, зумовлений потребами освітньої галузі у кваліфікованих педагогах; як науковий та методичний феномен [11, с. 3].

Поняття «майстерність» у педагогічному словнику визначається як «високе мистецтво в якійсь галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності. Майстерність передбачає наявність професійних знань, умінь та навичок... Майстерність є також рисою, яка відрізняє одного працівника від іншого, адже він творить щось неповторне, нестандартне"; майстерність передбачає розвиненість відповідних підструктур та якостей особистості, пов'язаних з такими її діяльними проявами: операційно-технічними, мотиваційно-потрібними, когнітивними та морально-вольовими [22, с.300]. У тлумачному словнику О.Даля «майстерність» тлумачиться як «уміння, мистецтво» [5, с.304]. Словник С. Ожегова пропонує «майстерність» розглядати як «високе уміння, мистецтво, здійснюване у будь-якій галузі» [17, с.343], в той же час «мистецтво» визначається як «вміння», «майстерність», «тонке знання справи» [17, с.212].

Педагогічна майстерність трактується у «Педагогічній енциклопедії» як «...найвище, що постійно удосконалюється мистецтво виховання і навчання, доступне кожному педагогу, який працює за покликанням і який любить дітей» [23, с.739].

До питань педагогічної майстерності звертались всі відомі педагоги минулого. Зокрема, український педагог-новатор В. Сухомлинський вказував на зв'язок майстерності з уміннями, підкреслював значення ґрунтовної предметної та психолого-педагогічної підготовки та особистісних якостей вчителя, а шляхом вдосконалення педагогічної майстерності вважав неперервний духовний розвиток педагога, розширення його знань та культурного рівня [28, с.74]. А. Макаренко зазначав, що педагогічна майстерність – це досконале знання навчально-виховного процесу, вміння його побудувати, «привести в рух», що ґрунтується «на вмінні, на кваліфікації» педагогічного працівника [12, с.294].

Інституалізація поняття «педагогічна майстерність» відбулась завдяки науково-педагогічній діяльності академіка І. Зязюна, який є фундатором цього науково-практичного напрямку в системі середньої та вищої освіти в Україні. За визначенням І. Зязюна "Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі" [20, с. 30]. Академік вважає, що сутність педагогічної майстерності слід розглядати в різних площинах: як найвищий рівень педагогічної діяльності, що характеризує якість результату; як вияв творчої активності особистості педагога, оскільки визначає психологічний механізм успішної діяльності.

Зважаючи на велику кількість трактувань педагогічної майстерності, спробуємо виділити ті маркери, які є спільними у визначеннях.

1. *Творчий компонент педагогічної майстерності.* Майстерність педагога за В. Загвязинським – це синтез теоретичних знань і високорозвинених практичних умінь, що утверджується і виявляється через творчість [7, с. 13]; Г. Хозяїнов розкриває сутність педагогічної майстерності через творчу єдність її складових: "Здійснення педагогічної діяльності на високому рівні, заснованої на творчому поєднанні вихідних складових, що веде до досягнення результатів у конкретних умовах навчання, і є сутністю педагогічної майстерності в навчанні" [30, с. 73] ; З. Курлянд також пов'язує педагогічну майстерність з творчістю і рівнем культури, визначаючи її як високу культуру різноманітних видів діяльності вчителя: організаційної, управлінської, виховної, навчальної, трудової тощо; та володіння вмінням здійснювати її творчо та ефективно [18, с. 33]; Є. Барбіна визначає педагогічну майстерність як «процес і результат творчої професійної діяльності; інтеграція особистісних якостей конкретного виконавця з діяльнісною сутністю відповідної професією; інтегрований показник ступеня готовності конкретної людини до виконання професійних обов'язків учителя і вихователя, технічне й технологічне забезпечення реалізації у справі її гуманістичної спрямованості» [3, с.37].

Педагогічна майстерність визначається багатьма вченими з урахуванням таких творчих якостей учителя, як досконале творче виконання вчителем професійних функцій на рівні мистецтва [15, с. 4].

2. *Педагогічна майстерність як мистецтво.* На думку А.Кузьмінського, педагогічна майстерність тісно переплітається із поняттям "педагогічне мистецтво", так як майстерність – це високе мистецтво, довершене вміння в певній галузі; педагогічна майстерність – це досконале і творче виконання педагогом-вихователем власних професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості вихованця, забезпечення

високого рівня її інтелектуального і морально-духовного розвитку [9]; Г. Хозяїнов вказує, що високе мистецтво навчальної діяльності здійснюється на основі знань, особистісних якостей і педагогічного досвіду [30, с. 81].

3. *Педагогічна майстерність як єдність знань та досвіду.* В. Сластьонін підкреслює, що теоретичні знання і практичні уміння, що на них ґрунтуються, – це головний, об'єктивний зміст педагогічної майстерності, єдиний і загальний для всіх учителів [26]; О. Столяренко розуміє педагогічну майстерність як професійну навченість викладача, що полягає в оволодінні ним системою психолого-педагогічних знань, навичок і умінь в організації освітнього процесу і його ефективному здійсненні, а також передбачає володіння педагогічною технікою використання мовних і немовних засобів, прийомів педагогічного спостереження, аналізу, впливу, встановлення контакту тощо [27, с.300-301]; розуміння педагогічної майстерності як умілості та вправності пропонує І. Харламов, вважаючи, що педагогічна майстерність – це “доведена до вищого ступеня досконалості навчальна та виховна вправність, яка відображає особливу відшліфованість методів і прийомів застосування психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується високий рівень ефективності навчально-виховного процесу” [29, с.14]; В. Якунін вважає педагогічну майстерність системною якістю педагога, що набувається у процесі професійного становлення [32, с. 537].

У таких підходах до визначення педагогічної майстерності підкреслюється технологічність, роль практичного досвіду і виявляється здебільшого діяльнісне, дещо знеособлене трактування поняття.

4. *Педагогічна майстерність як особистісний показник.* О. Щербаков, підкреслює особистісну сферу педагогічної майстерності та вказує, що це синтез педагогічних знань, умінь, навичок, методичного мистецтва і особистісних якостей учителя [31]; В. Сластьонін у своїх пізніших роботах визначає майстерність учителя як синтез індивідуально-ділових якостей і властивостей особистості, що визначають високу ефективність педагогічного процесу [26]; дослідники М. Кухарев та В. Решетько безпосередньо визначають педагогічну майстерність як сукупність певних якостей особистості вчителя, які зумовлені високим рівнем його психолого-педагогічної підготовленості, здатністю оптимально вирішувати педагогічні задачі [10, с.7]; подібно до позиції І.Зязюна, трактує педагогічну майстерність Н.Тарасевич - як комплекс властивостей особистості вчителя, необхідних для високого рівня професійної діяльності [24, с. 170-171]; Ю. Азаров вважає, що в діяльності вчителя важливими є особистісні якості (завзятість і наполегливість, здатність входити в нову ситуацію тощо) та професійні вміння і навички, які виявляються в

усіляких способах організації освітньої діяльності [1, с. 360], тоді як основою майстерності є знання закономірностей виховання дітей [2].

Отже, зважаючи на розгалуженість трактувань педагогічної майстерності, найбільш продуктивним в науково-педагогічній практиці визнається підхід колективу Полтавських авторів під керівництвом І. Зязюна, які трактують педагогічну майстерність у результативному та процесуальному аспектах як комплекс властивостей особистості вчителя, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі, як вищу творчу активність учителя, що зумовлюється результатами оволодіння знаннями, вміннями, навичками та раціональним використанням особистісного потенціалу, індивідуальності вчителя [20, с. 5-7, 30]. Таке визначення поєднує всі означені характеристики – мистецтво (як довершеність), особистісний фактор як чинник оволодіння майстерністю, творчість як здатність до самореалізації та саморозвитку. І. Зязюн зазначає: «Основи педагогічної майстерності» - цілісна наука, яку досягнути нелегко, але без неї в школі нічого робити. Заняття з педагогічної майстерності допомагають оволодіти такими професійними навичками, які збуджують підсвідомість та емоційну природу людини. Вони «відчиняють двері» в лабораторію педагогічної творчості» [8, с.127]. Основним принципом оволодіння педагогічною майстерністю вчений вважав положення про те, що педагогічна майстерність як умова і засіб реалізації особистості вчителя, його позиції, творчого потенціалу [8, с.128].

Зважаючи на викладені положення щодо сутності педагогічної майстерності, можна стверджувати, що педагогічна творчість є терміном-супутником педагогічної майстерності. На думку більшості науковців, не може бути майстерності без творчого початку, а творчі вияви у педагогічній діяльності проявляються через майстерність діяльності вчителя.

Поняття «педагогічна творчість» в психолого - педагогічній літературі розглядалось в різних аспектах свого визначення: як творчий процес у діяльності педагога (Ю. Бабанський, В. Кан-Калик, М. Нікандров, М. Поташник, Л. Рувинський, Н. Хмель та ін.), як інтегративна якість особистості вчителя (З. Левчук, Л. Лузіна, В. Лісовська та ін.), як критерій якісного становлення особистості вчителя (Н. Кичук); як один із напрямів педагогіки творчості виховання та самовиховання особистості (В. Андреев).

За визначенням учених, педагогічна творчість – це оригінальний та високоефективний підхід учителя до навчальних завдань, збагачення теорії і практики навчання і виховання [4, с.326], це завжди пошук та знаходження нового [13, с.51]. Педагогічна творчість містить елементи новизни, що найчастіше за все пов'язано не стільки з продукуванням прийомів навчально-

виховної діяльності, скільки з деякою їх модернізацією, тоді як новаторство розуміється як справжнє відкриття, важливий винахід [29, с.15].

Оскільки існує різнобічність тлумачень педагогічної творчості, ми виділимо лише ті, які є найбільш дотичними до характеристик професійної успішності вчителя.

С.Сисоева, найбільш повно здійснила аналіз сутності педагогічної творчості у різних джерелах й наводить наступні трактування: як тотожне до поняття «педагогіка творчості» (В. Андреев); як оригінальне та високоефективне вирішення вчителем навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики виховання і навчання (*педагогічний словник*); конкретизація педагогічного ідеалу вчителя в системі завдань, які розв'язує вихователь в конкретних умовах реальної педагогічної праці. Педагогічна творчість вчителя включає в себе творчу педагогічну діяльність вчителя і творчу навчальну діяльність учня в їх взаємодії та взаємоз'язку, а також результати їх творчої діяльності, які ведуть до їх (вчителя і учня) розвитку і саморозвитку (В. Кан-Калик, М. Нікандров) [25, с. 96]; оптимальна реалізація «випереджаючих конструкцій моделей діяльності вчителя» на основі соціального замовлення і логіки розвитку педагогічної науки (П. Шевченко, Б. Красовський, І. Дмитрик); як діяльність, рефлексія якої зумовлює формування особистості учня як суб'єкта життєтворчості; інтегративна якість особистості, структурними компонентами якої є: професійна спрямованість, професійне самоусвідомлення, професійне мислення, діагностична культура. Педагогічну творчість завжди супроводжують самопізнання, саморозвиток і самовдосконалення, прагнення до постійного зростання (З. Левчук); як такий варіант організації професійної діяльності вчителя, який на реально доступному рівні забезпечує: розв'язання навчально-виховних завдань, що стоять перед сучасною школою, безперервне зростання загальної і професійної культури педагога, його активної пошукової діяльності щодо підвищення ефективності навчально-виховного процесу (Р. Скульський); найважливіший критерій якісного становлення особистості вчителя сучасної школи, який виявляється, насамперед, у соціальній потребі у творчій праці (Н. Кичук); як пошук оптимального педагогічного розв'язання в конкретній педагогічній ситуації, оптимізація навчально-виховного процесу веде до творчості, так і творчість учителя веде до оптимізації, бо педагогічна діяльність пов'язана з результатами і приносить задоволення лише тоді, коли оригінальне педагогічне рішення призводить до результату, який не є типовим для певних умов (М. Поташник); вивчення педагогічного досвіду, педагогічної майстерності вчителів і їх роботи зі самовдосконалення (Ю. Азаров, А. Демінцев,

І. Зязюн, Л. Лузіна та ін.); процес створення передового педагогічного досвіду (*І. Раченко*) [25, с. 95-96].

Основним критерієм ефективності педагогічної творчості вчителя, на думку С. Сисоєвої, є її результативність, під чим розуміється забезпечення вчителем позитивної динаміки формування творчої особистості учня і підвищення рівня творчої педагогічної діяльності самого вчителя, які визначатимуться в результаті порівняння досягнутого з вихідним значенням [25, с. 110].

М. Поташник виділяє такі риси творчого вчителя: високий рівень ідейно-моральної свідомості, постійний пошук оптимальних дидактичних, виховних, методичних, управлінських та інших педагогічних розв'язків, творчий стиль мислення, творча фантазія, розвиток уявлення, прагнення досягти ефективних результатів у педагогічній праці, високий рівень загальної культури [21].

Творчість є обов'язковою умовою майстерності, оскільки формується й удосконалюється на основі творчої активності, пошуково-перетворюючої діяльності вчителя в освітньому процесі. Саме тому, як вважає С.Сисоєва, «творчий вчитель може ще не встигнути стати майстром, але необхідною умовою руху до педагогічної майстерності є його творчість. Високого рівня майстерності вчитель досягає лише на основі педагогічної творчості й обов'язково за рахунок сумлінності, завзятості, працелюбності, подолання труднощів, перетворення вміння на навички, тобто при накопиченні досвіду, з часом» [25, с.106].

В акмеології професійна творчість розглядається як компонент професіоналізму, що має особистісний аспект, включає розвиток здібностей, професійно-особистого потенціалу, інноваційної спрямованості, креативності, професійно-творчих якостей професіонала, які пов'язані із формуванням суб'єктної позиції, прагненням до постійного самовдосконалення, збагаченням змістів професійної діяльності, розвитком мотивації досягнень, що не дозволяє суб'єкту праці зупинитися на рівні майстерності, а спрямовує до постійного розвитку та самовдосконалення [6, с. 66-68].

У сучасних умовах активного поширення ідей творчого підходу до педагогічного процесу наголошують на важливості не переходити до «педагогічного свавілля». Тому, для педагогічної творчості важлива результативність та ефективність, соціальна значущість, доцільність педагогічних інновацій (*І. Підласий, М. Поташник, Р. Скульський та інші*).

Таким чином, педагогічна майстерність та педагогічна творчість визначають:

- свідому цілепокладальну діяльність учителя, спрямовану на високоефективне вирішення педагогічних завдань та досягнення успішності у професійній діяльності;
- ефективну діяльність, що ґрунтується на педагогічних здібностях, які забезпечують успішність прогнозування, аналізу і корекції педагогічної діяльності та її результатів, забезпечують її продуктивність;
- діяльність, спрямовану на систематичне самовдосконалення шляхом оволодіння новими знаннями та набуття досвіду інноваційної практичної діяльності, педагогічними пошуками.

Здійснений логіко-системний аналіз понять педагогічної майстерності та педагогічної творчості уможлиблює більш широке наукове обґрунтування їхнього використання у освітньому процесі вітчизняних ЗВО, які стали на шлях практики підготовки інноваційних, творчих та успішних педагогічних кадрів, що спроможні до реалізації завдань реформування нової української школи.

Література:

1. Азаров Ю. П. Искусство воспитывать : кн. для учителя. 2-е изд., испр. и доп. *Москва* : Просвещение, 1985. 448 с.
2. Азаров Ю.П. Мастерство воспитателя. *Москва* : Знание, 1971. 224 с.
3. Барбина Е.С. Формирование педагогического мастерства в системе непрерывного педагогического образования. *Киев*, Вища школа. 1997.154с
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. *Київ* : Либідь, 1997. 376 с.
5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х томах. *Москва: Рус.яз.*1989.Т2.779с.
6. Деркач А. А., Зазыкин В. Г., Маркова А. К. Психология развития профессионала . *Москва* : Изд-во РАГС, 2000. 124 с.
7. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя. *Москва* : Педагогика, 1987. 160 с.
8. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. *Київ* : МАУП, 2000. 309 с
9. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник [2-ге вид., перероб. і доп.]. *Київ* :Знання-Прес, 2004. 445 с
10. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному совершенству: Книга для учителя. *Москва* : Просвещение, 1990. 159 с.

11. Лавріненко О. А. Педагогічна майстерність в історико-педагогічному вимірі : теорія, практика, поступ : *монографія*; Нац. педун-т ім. М. П. Драгоманова. К. : [б. в.], 2009. 328 с.
12. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т.; сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. М. : Педагогика, 1984. Т 4. 400 с.
13. Маркова А. К. Психология труда учителя. *Москва* : Просвещение, 1994. 192 с.
14. Мільто Л.О. Розвиток ідей педагогічної майстерності в теорії та практиці освіти Росії (середина XVIII- к.ХХ ст). *Дисертація доктора педагогічних наук*. 13.00.01. НАПН України. Київ 2019. 833с
15. Мороз О. Г. Омельяненко В. П. Перші кроки до майстерності. *Київ* : Знання, 1992. 112 с
16. Общая и прикладная акмеология : *учеб. пособие*. за ред. А. А. Деркача. Част. 1. *Москва* : Изд-во РАГС, 2001.– 279 с.
17. Ожегов С. Словарь русского языка. *Москва*: Рус.яз. 1990.921с., с.212
18. Педагогіка : *навч. посібник* .Укл. І. М. Богданова, З. Н. Курлянд, ін. Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001. 356 с.
19. Педагогика : *учеб. пособие* / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. *Москва* : Школа-Пресс, 1998. 512 с
20. Педагогічна майстерність. [Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф. та ін.]; за ред. І.А.Зязюна. 2-ге вид., допов. і переробл. *Київ* : Вища школа, 2004. 422 с.
21. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології: *Монографія* / А. П. Андрушенко, С. О. Сисоєва, Н. В. Гузій та ін. За ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій. *Київ*: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 183 с.
22. Педагогічний словник. За ред. М.Д. Ярмаченка. *Київ* : Педагогічна думка, 2002. 516 с.
23. Педагогическая энциклопедия. *Москва* : Советская энциклопедия, 1965. Т 2. 739 с.
24. Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете Основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы: *Тез. докл. и выступл. на Всесоюз. науч-практ. конф.* / под ред. И. А. Зязюна и др. *Полтава* : ПГПИ, 1985. 316 с.
25. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість К.-Х.:“Каравела”, 1998. 151 с.
26. Слостенин В. А., Мищенко А.И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя. *Педагогика*. 1991. № 10. С. 79-84
27. Столяренко А. М. Педагогика и психология. *Москва* : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 423 с.